

ЯКІСНА СИРОВИНА ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто актуальні питання, які пов'язані з забезпеченням підприємств молокопереробної галузі сировинними ресурсами. Особливу увагу приділено якості молока, що поступає на переробні підприємства. Авторами обґрунтовано вплив якості сировини на конкурентоспроможність підприємства.

This article examines essential questions related to software companies' dairy industry resources. The great attention is presented to the quality of milk, which comes to processing plants. Reasonably influence of the quality of resources on the competitiveness of enterprises is grounded by the authors.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Молочна промисловість України представляє собою розвинену індустріальну галузь, основною метою якої є виробництво якісної і конкурентоспроможної продукції. Молоко та молокопродукти – є товарами першої необхідності, особливо для дітей і людей похилого віку, тому проблеми пов'язані з виробництвом цих видів продуктів харчування, завжди актуальні.

Виробництво та споживання молока та молочної продукції залежить від багатьох факторів: від технічного та технологічного стану підприємств молокопереробної галузі, від наявності інвестиційних ресурсів, від рівня доходів населення, а також від наявності та якості сировинних ресурсів.

Виходячи з результатів процесу аналізу ринку молока та молокопродуктів, головним завданням молокопереробних підприємств на сучасному етапі, з метою підвищення показників господарської діяльності, має стати збільшення обсягів виробництва якісної продукції, розширення асортименту молочної продукції, модернізація виробництва, зниження собівартості готової продукції тощо. Однак усі ці завдання неможливо виконати без розвиненої сировинної бази.

Незважаючи на наявність значних можливостей для створення розвиненої сировинної бази молочної промисловості як провідної галузі харчової промисловості, особливу проблему в Україні для розвитку молокопереробних підприємств створює саме слабка сировинна база [1, с.100–103].

Сьогодні, в умовах постійних змін у розвитку ринку сировини та існуючої необхідності формування цивілізованих правил гри на цьому ринку, виникає необхідність в постійному аналізі тенденцій ринку сировини, прогнозі його розвитку й вирішенні проблем, пов'язаних із забезпеченням підприємств молочної промисловості в необхідному об'ємі високоякісною сировиною.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Вагомий внесок у дослідження проблем підвищення конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств зробили такі вчені як Р. В. Глібов, С. М. Кваша, В. Г. Кудлай та інші. Питання пов'язані із забезпеченням молокопереробних підприємств якісною сировиною у достатніх обсягах розглянуто у працях таких фахівців як П. П. Борщевський, Л. В. Дейнеко, Л. А. Євчук, А. О. Коваленко, Т. Л. Мостенська. Однак проблеми, які виникають у молокопереробних підприємств відносно забезпечення виробництва сировиною вимагають подальших досліджень тому, що саме сировинні ресурси є головним чинником сталого розвитку підприємств, які виробляють молочну продукцію та забезпечують продовольчу безпеку держави.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Складність та недостатність розв'язання проблем щодо якості сировинних ресурсів як фактора сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості визначили необхідність подальшого наукового дослідження. Саме підприємства

молокопереробної галузі не мають можливості випускати конкурентоздатну продукцію через відсутність сировини необхідної якості та достатніх об'ємів.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтування впливу якості сировинних ресурсів на конкурентоспроможність молокопереробних підприємств та визначення проблеми щодо забезпечення сировинними ресурсами підприємств переробної промисловості та шляхів їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сировинним ресурсом для виробництва молочної продукції є продукція тваринництва, а саме молочного скотарства. Україна має всі передумови для розвитку молочного скотарства та може їх використовувати з метою створення могутньої сировинної бази для підприємств молокопереробної галузі. Проте ці можливості не використовуються повною мірою. Аналіз динаміки виробництва молока-сировини усіма господарствами України свідчить про значне скорочення обсягів виробництва даного виду продукції тваринництва. Так, у 2010 році виробництво молока до рівня 1990 року склало 45,7%, а до рівня 2005 року – 80,7% [2, с.176].

Суттєвий спад обсягів виробництва продукції тваринництва пояснюється тим, що в Україні значно зменшилося поголів'я корів, а як наслідок – зменшилися обсяги молока.

Поголів'я корів у господарствах усіх категорій у 2010 році зменшилося, відносно рівня 1990 року, на 68,6%, у сільськогосподарських підприємствах – на 90,5%, у господарствах населення – на 6,6% [2, с.174]. При цьому в приватному секторі знаходиться близько 77,6% всіх корів. Якщо у 1990 році в Україні, на частку приватних підсобних господарств доводилося 28,9% виробленого м'яса, 24,1% молока і 14,4% поголів'я КРС, то в 2010 році домашні господарства виробляли 44,9% від загальної кількості м'яса, 80,4% молока і містили 66% від загального поголів'я худоби [2, с.141, 174].

Разом із тим, у господарствах усіх категорій у 2010 році, у порівнянні з 2005 роком, відмічено підвищення продуктивності корів на 17%, у сільськогосподарських підприємствах на 34,7%, у господарствах населення на 12,8%. У 2010 році середній удій від однієї корови у господарствах усіх категорій сягнув 4082 кг, що на 595 кг більше ніж у 2005 році [2, с.181]. Необхідно відмітити, що у господарствах населення досягнуто найбільший удій молока – 4110 кг, причому збільшення обсягів виробництва молока приватними господарствами відбувається на фоні зниження чисельності корів, що свідчить про поліпшення продуктивності стада. Однак річна продуктивність корів в Україні значно нижча, ніж у країнах Європейського Союзу (5500 кг).

Величезний вплив на формування сировинної бази м'ясомолочних підприємств має забезпеченість тваринницьких господарств кормами. За науковими дослідженнями продуктивність великої рогатої худоби на 65–70% залежить від рівня та якості годівлі. У 2010 році на одну умовну голову великої худоби в сільгоспідприємствах країни витрачували 26,7 ц кормів, що на 17,8% менш ніж аналогічний показник 1990 року [2, с.183]. На кожну кормову одиницю припадало в середньому по 70–80 г перетравного протеїну за потреби 100–110 г. Загальна кількість кормів скоротилася в 3 рази, а концентрованих – у 4 рази.

Якість годівлі корів залежить від наявності збалансованого раціону. У складі раціонів годівлі частка концентратів повинна становити 25–30%, сіна й сінажу – 10–15%, силосу – 30–35%, зелених кормів – 25–30%. При цьому раціон має бути складений відповідно сезонам року. Наприклад, в зимовий період обсяг концентратів повинен складати у раціоні 35–45%, а замість зелених кормів, в раціоні мають бути присутні зернові культури.

У сучасних умовах кормова база корів не відповідає встановленим нормам щодо рівня та збалансованості годівлі. На сьогодні використання високоякісних кормів, в порівнянні з 1990 роком, скоротилося приблизно на 48%. Так, за статистичними даними в раціоні корів міститься лише п'ята частина комбикормів рівня 1990 року. На це впливає багато причин. Занепад у кормовиробництві призвів до того, що в країні практично відсутні підприємства з виробництва концентратів. А висока ціна на наявні концентровані корма, робить їх практично недоступними для виробників молока. Високі ринкові ціни на зернові культури призводять до того, що використання їх для відгодівлі худоби є економічно недоцільним. Собівартість 1 ц корм. од. зеленої маси та сіна у 4–5 разів нижча, ніж інших

кормів. Тому розвиток тваринництва сьогодні базується на використанні дешевих лукопасовищних кормів, що не дає можливості підвищити продуктивність корів.

Аналіз стану, структури посівних площ кормових культур і співвідношення їх у кормовій групі свідчить, що в останні роки валовий збір кормових культур має негативну динаміку. У структурі кормових культур домінують кукурудза та кормові коренеплоди (60–65%), а багаторічні трави складають не більше 22–25%. Потребує збільшення частка посівних площ під багаторічні трави.

Зменшення валового збору кормових культур пов'язано в першу чергу з тим, що посівні площі під кормові культури, відносно рівня 1990 року, складають лише 21,7%. У структурі земельних угідь з кожним роком домінують посівні площі зайняті під технічні культури, які є найбільш прибутковими. У 2007 році, відносно 1990 року, сільськогосподарські площі, які зайняті під ріпак, складають 1007% [2, с.153].

Для зміцнення кормової бази необхідно збільшити валові збори зернових та кормових культур шляхом підвищення їх урожайності, а також збільшення посівних площ за рахунок інтенсифікації вирощування інших сільськогосподарських культур. Поряд зі збільшенням валових зборів кормових культур, потрібно належну увагу приділяти якісним характеристикам кормів та не допускати зниження вмісту корисних речовин у кормах для сільськогосподарської худоби.

Продуктивність великої рогатої худоби на 25–30% залежить від рівня селекційно-племінної роботи, тому її веденню та вдосконаленню в країнах із розвиненим скотарством приділяють велику увагу і фінансують не лише приватні особи, а й держава. На початку 2009 року племінну роботу у молочному скотарстві України забезпечували 111 племінних заводів і 594 племпродукторів. Проведені дослідження показали, що поголів'я корів у племінних підприємствах значно збільшилося. Надій молока у племінних господарствах значно вищий за надой у сільгоспідприємствах, і в залежності від породи дорівнює 4100–4900 кг.

Важливим аспектом при розгляді питань щодо сировинних ресурсів молокопереробної галузі є якість молока, яке надходить на молокопереробні заводи. Якість молока є надзвичайно складним поняттям, яке охоплює не тільки гігієнічно-санітарні характеристики, але й хімічний склад, і фізико-хімічні властивості. Якість молока, в першу чергу, залежить від вмісту жиру, однак на сортність молока також впливають такі показники як кислотність, ступінь чистоти, бактеріальної забрудненості та вміст соматичних клітин.

Прийнятий Закон України «Про молоко та молочні продукти» від 24 червня 2004 року встановлює основні вимоги до показників якості молока [3]. Якість молока визначається за табл. 1.

Таблиця 1

Вимоги до якості молока

Гатунок	Кислотність	Температура не вища
Вищий	16–17 ⁰ T	8 ⁰ C
Перший	≤19 ⁰ T	10 ⁰ C
Другий	≤20 ⁰ T	10 ⁰ C

Базисні норми частки жиру та масової частки білка в молоці відповідно до спільного наказу Міністерства аграрної політики і Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики становлять: жиру – 3,4%, білка – 3,0% [4]. Молоко, яке не відповідає встановленим стандартам, відносять до негатуноквого.

Особливої уваги потребує якість молока, яке надходить від господарств населення, що становить у цілому по Україні понад 70% від загального обсягу надходження молока на переробні підприємства. Однією з основних проблем індивідуальних господарств є низький рівень виробничої гігієни. Селяни не мають ні умов, ні можливості забезпечити механізоване доїння і відповідне охолодження молока. З метою покращення якості молочної сировини, відповідно до наказу Мінагрополітики України № 262 від 05.08.2003 розроблено і впроваджено «Рекомендації щодо виробництва і реалізації молока від корів, які утримуються у господарствах населення відповідно до вимог ДСТУ 3262-97». Головним завданням Рекомендацій є чітке дотримання санітарно-гігієнічних вимог з утримання, догляду, годівлі та доїння корів, первинної обробки, зберігання та транспортування молока з метою забезпечення його високої якості.

Більшість заходів щодо дотримання санітарно-гігієнічних вимог з утримання та догляду, годівлі, доїння корів, первинної обробки, зберігання та транспортування молока, що мають забезпечити його високу якість, господарства населення та переробні підприємства у зв'язку з важким фінансовим станом забезпечити не в змозі без державної фінансової підтримки. Поштовхом до налагодження співпраці між державою та учасниками ринку молока та молокопродуктів стала Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку нарахування та виплат дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за продане ними молоко та м'ясо в живій вазі» від 16 лютого 1998 року № 145.

Не зважаючи на безліч правових актів, які встановлюють певні вимоги до якості молока з метою приведення у відповідність до вимог стандартів СОТ, наведені у таблиці 2 характеристики якісних показників молоко-сировини показують, що за якістю молока Україна значно поступається західним країнам.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика якісних показників молока-сировини в Україні до європейських стандартів

Показник	Україна	Європейські країни
Базова частка білка, %	3,0	3,2
Базова частка жиру, %	3,4	3,6
Бактеріальна забрудненість, тис./см.куб.: – гатунок «екстра»	У ДТСУ гатунок «екстра» відсутній	≥100
– вищий гатунок	≥300	Не переробляється на харчові цілі
– перший гатунок	≥500	Не переробляється на харчові цілі
– другий гатунок	≥3000	Не переробляється на харчові цілі
Кількість соматичних клітин тис./см. куб.	Вищий гатунок ≥ 400 Перший гатунок ≥ 600 Другий гатунок ≥ 800	У Німеччині ≥ 300 У Франції ≥ 100–500 В Англії ≥ 50-250 У США - 0

Наприклад, у Польщі гатунок «екстра» взагалі приймають біля 95% сировини, а в Україні у ДТСУ гатунок «екстра» відсутній. Питома вага вищого гатунку молока, в усьому обсязі прийнятого молока, складає тільки 7,1%, першого гатунку – 18,2%, другого – 41,6%, решта молока приймається як негатунок. Внаслідок цього у молокопереробних підприємств виникла проблема пошуку високоякісної сировини особливо для виготовлення твердих сирів та дитячого харчування. Через низьку якість сировини молокопереробні підприємства України одержують на зовнішніх ринках збуту своєї продукції значно менші суми ніж молокопереробні підприємства інших країн. Через низькі якісні показники ця продукція використовується на технічні й кормові цілі. Переробка молока низької якості призводить до фінансової кризи, оскільки вітчизняні покупці теж віддають перевагу смачним продуктам високої якості, а продукцію, вироблену з неякісного молока, важко реалізувати. Тому для виробництва високоякісної молочної продукції із молока другого гатунку та негатуноківого молокопереробні підприємства змушені додатково проводити подвійну пастеризацію, охолодження й очищення на спеціалізованому обладнанні, що призводить до непродуктивного підвищення енергетичних та трудових затрат.

З метою стимулювання підвищення якості молока та виробництва конкурентної продукції згідно джерела [3], в Україні передбачається доплата до закупівельної ціни за молока вищого та першого гатунків, яке закуповується молокопереробними підприємствами від сільськогосподарських виробників. Молоко, яке не відповідає встановленим законодавчими актами вимогам, має відноситися до несортового і оцінюватися за значно нижчими цінами. Це має зробити виробництво неякісного молока збитковим.

У 2010 році доплата за 1 кг виробленого молока вищого гатунку становила 0,30 грн. [5]. Ця сума є досить мізерною і не може сприяти підвищенню якості молока. А завдяки тому, що сьогодні на ринку України існує жорстока конкуренція між виробниками молочної продукції за ринки сировини, головною метою молокопереробних підприємств є закупівля достатньої кількості сировини будь-якого сорту.

Більшість вимог та рекомендацій, які встановлені в Україні, на сьогодні не можуть бути виконаними у зв'язку з фінансовим станом як господарств населення так і переробних підприємств, для їх реалізації потрібна державна фінансова підтримка. Без втручання держави проблема якості молока та продуктів його переробки не може бути вирішена. Для підвищення ефективності розвитку сировинної бази молокопереробної промисловості важливе значення має забезпечення збереження виробленої сировини, скорочення її невиправданих втрат при зберіганні та транспортуванні. Висока питома вага витрат на закупку, транспортування та збереження сировини в загальному обсязі витрат на виробництво пояснює збільшення собівартості продукції українських молокопереробних підприємств, і як наслідок, зменшення їх конкурентоспроможності на зовнішніх ринках. Питома вага сировини у собівартості молочної продукції на підприємствах молочної галузі сягає від 60 до 85 відсотків. Виходячи з вищесказаного, для розвитку та вдосконалення сировинної бази молокопереробних підприємств важливе значення має також і раціональне використання сировинних ресурсів, оскільки їх економія сприяє ефективному використанню виробничих ресурсів, зменшенню видатків виробництва і є одним із напрямків інтенсифікації виробництва молока та молочних продуктів. Одним із суттєвих напрямків забезпечення необхідною сировиною підприємств з переробки молока, поліпшення результативності їх роботи та здешевлення молочної продукції може стати поглиблена переробка молока, використання вторинної сировини та реалізація її, як самостійної готової продукції. У цьому плані на увагу заслуговує досвід тих молокозаводів, які побудували власні цехи з переробки молочних відходів. Із цих вторинних ресурсів вони виробляють сухе молоко та казеїн, що дає можливість майже 40% усіх виробничих витрат віднести на одержану таким чином продукцію. На основні ж види молочної продукції залишиться тільки 60% сукупних витрат, що, звичайно, знизить собівартість, а в кінцевому рахунку створить можливості для підвищення прибутковості виробництва та зменшить реалізаційні ціни на молочну продукцію.

Висновки і перспективи подальших розробок. Аналіз сучасного ринку молока та молочної продукції, а також стану молокопереробних підприємств дозволив виявити низку таких проблем: дефіцит сировини, низька якість наявної молочної сировини та готової продукції, що призводить до невідповідності продукції європейським стандартам і, як наслідок до низького рівня конкурентоспроможності переробних підприємств. Жорстока конкурентна боротьба на ринку молокопереробних підприємств потребує від виробників постійного підвищення якості молочної продукції, розширення асортименту, впровадження нових технологій. Таким чином, щоб вижити в умовах конкуренції та зайняти свою нішу на ринку, підприємствам потрібно постійно вирішувати питання відносно забезпечення власного виробництва сировинними ресурсами. Створення розвиненого ресурсного потенціалу молокопереробної промисловості неможливе без впровадження досягнень науково-технічного прогресу, яке потребує значних капіталовкладень. В ході подальших досліджень вважаємо перспективним розробку варіантів стратегії щодо вибору певних напрямків інвестування з метою забезпечення молокопереробних підприємств якісною сировиною.

Список використаної літератури

1. Євчук Л. А. Проблеми ринку молокопродуктів / Л. А. Євчук // Економіка АПК. – 2002. – № 12. – С. 100–103.
2. Статистичний щорічник України за 2010 рік: [стат. зб.] / за ред. О. Г. Осауленка // Держкомстат України. – К.: Август Трейд, 2011. – 560 с.
3. Закон України «Про молоко та молочні продукти» // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 47. – С. 513.
4. Наказ Міністерства Аграрної політики України «Про затвердження та надання чинності ГСТУ 46.069-2003 «Молоко коров'яче незбиране. Первинне оброблення, зберігання і транспортування. Основні вимоги» від 08.01.2004. – № 4.
5. Інвестиційна газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.investgazeta.gov.ua.

Прийнято до друку 21.09.2012